

مطالعه گل‌دهی و باروری دانه گرده در هم‌گروه‌های سیر ایرانی

احمدرضا عباسی^۱، فرشاد دشتی^{۲*} و عبدالکریم چهرگانی^۳

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۵/۱۴)

چکیده

سیر (*Allium sativum* L.) به دلیل عقیم بودن، توانایی تولید بذر را ندارد. جهت مطالعه گل‌دهی و تعیین باروری دانه گرده، تعداد ۶۸ هم‌گروه سیر از نقاط مختلف ایران جمع‌آوری و در سال‌های زراعی ۱۳۸۹-۹۰ و ۱۳۹۰-۹۱ در مزرعه تحقیقاتی گروه باغبانی دانشکده کشاورزی دانشگاه همدان مورد بررسی قرار گرفتند. برای تشخیص باروری گرده در هم‌گروه‌های سیر ایرانی از نشانگر اختصاصی RAPD، آزمون جوانه‌زنی دانه گرده، تشخیص زنده بودن گرده توسط استوکارمین و کاشت میوه و کیسه جنینی در محیط‌های کاشت مصنوعی استفاده گردید. نتایج نشان داد تعداد ۳۷ هم‌گروه سیر ایرانی توانایی ایجاد ساقه گل‌دهنده و تولید گل‌آذین را داشتند. رنگ پذیری دانه‌های گرده با استفاده از استوکارمین در محدوده‌ای بین حداقل ۰/۵ تا حداکثر ۲۰ درصد قرار گرفت که نشانگر عدم زنده بودن دانه‌های گرده می‌باشد. عدم تشکیل دو نشانگر ویژه OPJ12₁₃₀₀ و OPJ12₁₇₀₀ در همه هم‌گروه‌ها و عدم رشد دانه گرده در محیط کشت، عقمی دانه گرده را در هم‌گروه‌های سیر ایرانی به کار رفته در این آزمایش ثابت نمود. زنده ماندن میوه و کیسه جنینی به مدت بیش از دو ماه در محیط کشت، می‌تواند نشان‌دهنده سلامت و توانایی آنها برای انجام لقاح با دانه گرده زایا باشد.

واژه‌های کلیدی: استوکارمین، عقمی، گرده‌های نابارور، نشانگر، RPAD

۱ و ۲. به ترتیب دانشجوی سابق دکتری و دانشیار علوم باغبانی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا

۳. استاد گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه بوعلی سینا

*: مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: dashti1350@yahoo.com

مقدمه

فلات ایران از مهم‌ترین مراکز تنوع گیاهی برای خانواده پیازی‌ها (Alliaceae) و به‌ویژه سیر محسوب می‌شود (۲۴). بر اساس آخرین آمار منتشر شده توسط فائو (۱۰)، ایران از جمله کشورهای مطرح در تولید سیر بوده و مقام نوزدهم تولید سیر را در دنیا دارد. اگرچه هم‌گروه‌های سیر از نظر صفت گل‌دهی، به گل‌ده کامل، گل‌ده ناقص و غیر گل‌ده طبقه‌بندی می‌شوند (۲۰ و ۳۲)، ولی امروزه تکثیر آن به‌طور کامل به‌صورت غیر جنسی صورت می‌پذیرد (۲۰ و ۳۱). پولر (۲۸)، تقریباً همه هم‌گروه‌های سیر آسیای مرکزی آزمایش شده را بارور تشخیص داد. سیر یک گیاه عقیم می‌باشد و دلایل عقیمی آن به تخریب تاپتوم (۲۶)، بیماری‌های ایجاد شده به‌وسیله موجودات زنده مثل باکتری‌های رایکتسی (Rickettsia)، میکوپلاسما و یا ویروس‌ها (۲۱)، حذف کروموزومی (۶) و رقابت برای مواد غذایی بین گل و سیرچه‌های هوایی در گل‌آذین در حال نمو (۲۳)، نسبت داده شده است. اخیراً شمش (۳۰) سه نوع عقیمی کامل، نر عقیمی و نر عقیمی القاء شده توسط شرایط محیطی را در سیر گزارش نمود.

در انواع سیر گل‌ده، یک تعادل یا رقابت بین اندام‌های ذخیره‌ای و گل‌ها برحسب نمو نسبی و تخصیص منابع وجود دارد (۲۷، ۲۸ و ۲۹). گل‌های در حال نمو برای به‌دست آوردن مواد فتوسنتزی، توان رقابتی نسبتاً ضعیفی با سیرچه‌های هوایی در حال رشد دارند و در بسیاری از موارد، این رقابت منجر به سقط گل می‌شود. رشد سیرچه‌های هوایی، گل‌های جوان را فشرده و له کرده و در نتیجه باعث تخریب آنها می‌شود. بنابراین، از بین بردن مداوم سیرچه‌های هوایی می‌تواند به گل‌دهی، گرده افشانی و تولید بذر طبیعی منتج شود (۳، ۵، ۸، ۱۸، ۲۰ و ۲۹). کونویکا (۲۲)، پولر و سیمون (۲۹) این نظریه را تکمیل کرده و اعلام داشتند که گل‌های در حال نمو، رقابت ضعیفی نیز با سوخ زیرزمینی سیر دارند و لذا گیاهان سیر را درست از بالای ساقه کاذب و قبل از طویل شدن کامل ساقه گل‌دهنده، سربرداری کردند. سپس ساقه‌های بریده شده را برای

گرده افشانی و نمو بذر، در ظرف‌های آب قرار دادند. این امر توانست به‌طور معنی‌داری تشکیل بذر را در گل آذین افزایش دهد.

تولید بذر جنسی سیر توسط محققین زیادی گزارش شده است (اتو و همکاران (۸)، اتو (۵، ۶ و ۷)، اینابا و همکاران (۱۷)، هانگ و اتو (۱۲)، هانگ و همکاران (۱۴)، اتو و سیمون (۹)، جندرک (۱۸)). امید بخش‌ترین گل‌ها برای تولید موفقیت‌آمیز بذر، معمولاً بساک‌های رنگی (ارغوانی یا قرمز) داشته و نر بارور هستند (۵، ۸، ۱۲، ۲۲ و ۲۹). اگرچه بعضی از گیاهان سیر نر بارور، بساک‌های زرد داشته و می‌توانند بذر نیز تولید نمایند (۱۸ و ۲۹).

برای کمک به انتخاب نر باروری در سیر، نشانگر مولکولی اختصاصی شناسایی شده است. اتو (۶)، هانگ و همکاران (۱۳) با استفاده از آغازگر OPJ12، دو باند ۱۳۰۰ و ۱۷۰۰ جفت بازی مربوط به باروری گرده را در ۳۱ هم‌گروه گرده بارور شناسایی کردند. درحالی‌که ۲۹ هم‌گروه گرده عقیم از ۶۰ هم‌گروه انتخابی، این دو باند را نشان ندادند. هانگ و همکاران (۱۴)، ۳۰ هم‌گروه جمع‌آوری شده از اسپانیا و پرتغال را با استفاده از این دو نشانگر برای تعیین گرده باروری مورد مقایسه قرار دادند. ۲۹ هم‌گروه از سیرهای گل‌ده و یک هم‌گروه از سیرهای غیر گل‌ده انتخاب شده بودند. هانگ با استفاده از این نشانگر، همه این ۳۰ هم‌گروه را عقیم تشخیص داد.

عدم امکان تکثیر جنسی در سیر، انجام روش‌های اصلاحی نظیر تلاقی درون و بین گونه‌ای را برای این محصول مهم غیر ممکن ساخته است. عدم تشکیل گرده در بساک و یا تولید گرده‌های نابارور از دلایل عقیمی سیر است. اولین گام در راه رفع این مشکل، شناسایی کلون‌های گل‌دهنده و بارور می‌باشد. به‌دلیل نزدیکی ایران به مرکز اصلی پیدایش سیر و دارا بودن ژرم پلاسما متنوع و غنی، می‌توان انتظار داشت که با انجام آزمایش‌های پایه‌ای و با یک برنامه چند ساله موفق به تولید بذر سیر ایرانی شد. هدف از این تحقیق، مطالعه گل‌دهی و تعیین هم‌گروه‌های گرده بارور در سیرهای ایرانی، به‌ویژه قبل از

برای جلوگیری از رقابت گل‌های در حال رشد با سوخ‌های زمینی، پس از اولین مراحل حذف سیرچه‌های هوایی، نسبت به قطع ساقه‌های گل‌دهنده از بوته اقدام گردید. برای استمرار رشد و حفظ گل‌ها، ساقه‌های گل‌دهنده به محیط گلخانه کولردار با حداکثر دمای حدود 25 ± 1 درجه سانتی‌گراد منتقل و در بطری‌های محتوی آب قرار داده شدند (سیمون و جندرک ۲۰۰۳). برای انجام گرده افشانی، بساک‌ها بصورت دستی از گل‌های مختلف تهیه و پس از خشک شدن، مخلوط آنها خرد شده و پس از تهیه گرده به مقدار لازم، گرده افشانی به صورت دستی در تاریخ‌های ۲۶ و ۲۹ تیر، یکم، چهارم و دهم مرداد انجام گردید.

انجام واکنش RAPD

استخراج دی‌ان‌ای به روش مورای و تامپسون (۱۹۸۰) انجام شد. کمیت و کیفیت دی‌ان‌ای به روش اسپکتروفتومتری در طول موج‌های ۲۶۰ و ۲۸۰ نانومتر و الکتروفورز دی‌ان‌ای بر روی ژل آگارز با غلظت یک درصد مشخص گردید.

واکنش پی‌سی‌آر در حجم ۲۵ میکرولیتر و به روش ویلیام و همکاران (۱۹۹۰) انجام شد که شامل ۲۰ نانوگرم دی‌ان‌ای ژنومی، یک برابر غلظت بافر پی‌سی‌آر، دو و نیم میلی‌مولار کلرید منیزیم، دو دهم میلی‌مولار مخلوط نوکلئوتیدها، دو دهم میکرومولار از آغازگر و یک واحد آنزیم تک دی‌ان‌ای پلیمرز انجام گردید. برای جلوگیری از تبخیر احتمالی محلول پی‌سی‌آر، مقدار ۱۰ میکرولیتر از روغن معدنی نیز به آرامی به تیوپ محلول پی‌سی‌آر اضافه گردید. برای تعیین باروری گرده در هم‌گروه‌های سیر مورد نظر از آغازگر OPJ12 (5'GTCCCGTGGT-3') استفاده شد (۶، ۱۴ و ۱۳).

به منظور تعیین بهترین دما جهت مرحله اتصال پی‌سی‌آر، گرادیان دمایی از ۳۷ تا ۴۱ درجه سانتی‌گراد با فواصل یک درجه و با دی‌ان‌ای دو هم‌گروه سیر گل‌ده اعمال گردید. واکنش زنجیره‌ای پلیمرز با استفاده از دستگاه ترمال سایکلر بیورد (Bio-Rad) انجام گرفت. تکثیر تحت شرایط واسرشت‌سازی

گل‌دهی می‌باشد تا از این طریق بتوان هم‌گروه‌هایی را شناسایی و انتخاب نمود که در آینده به عنوان گرده‌زا برای تولید بذر سیر از آنها استفاده شود.

مواد و روش‌ها

مواد گیاهی

در تابستان ۱۳۸۹ تعداد ۴۰ هم‌گروه سیر از نقاط مختلف کشور تهیه و ضمن بررسی پتانسیل گل‌دهی، مراحل گل‌دهی و نحوه حذف سیرچه‌های هوایی در هم‌گروه‌های گل‌ده مورد مطالعه قرار گرفت. در تابستان ۱۳۹۰ مجدداً ۲۸ هم‌گروه جمع‌آوری و به همراه ۱۱ هم‌گروه منتخب از آزمایش مقدماتی سال قبل و یک نمونه از سیر غیر گل‌ده همدان به عنوان شاهد (در مجموع ۴۰ هم‌گروه) مورد ارزیابی قرار گرفتند. در هر دو سال آزمایش، هم‌گروه‌های سیر مورد بررسی عمدتاً از نوار شمالی و شرقی کشور که شرایط اولیه برای ورود به مرحله گل‌دهی را داشته و به مبداء سیر یعنی ناحیه آسیای مرکزی نیز نزدیک بودند، جمع‌آوری شدند. مشخصات هم‌گروه‌های کاشته شده در سال‌های زراعی ۹۰ - ۱۳۸۹ و ۹۱ - ۱۳۹۰ در جدول ۱ درج گردیده است.

کاشت و گرده افشانی

هر یک از هم‌گروه‌های آزمایشی در پنج خط ۱۳۰ سانتی‌متری و با فواصل ۲۰ × ۱۰ سانتی‌متری در مزرعه تحقیقاتی گروه باغبانی دانشکده کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا (با مشخصات جغرافیایی $48^{\circ} 28' 40''$ E، $34^{\circ} 47' 47''$ N) و در اواخر مهرماه کشت شدند. در دهه اول خرداد، پس از نمایان شدن ساقه‌های گل‌دهنده و زمانی که قطر سیرچه‌های هوایی حدود دو الی پنج میلی‌متر بودند، اسپات گل‌آذین‌ها با دست باز گردید و همه سیرچه‌های هوایی قابل مشاهده حذف شدند. شروع حذف سیرچه‌های هوایی دهم خرداد و مراحل بعدی بسته به نوع هم‌گروه به فواصل تقریبی پنج تا هفت روز یک‌بار و به طور میانگین بین چهار تا هفت مرحله انجام شد. هم‌چنین

شده و پس از قرار دادن لامل روی آنها، به مدت ۲۴ ساعت در دمای آزمایشگاه قرار داده شدند. با استفاده از فتومیکروسکوپ (ZEISS مدل AXIOSTAR) مجهز به دوربین (کانن مدل G11- power shot)، دانه‌های گرده مشاهده و عکس‌برداری صورت گرفت. تعداد کل گرده‌ها و گرده‌های رنگ گرفته شمارش و درصد گرده‌های سالم محاسبه گردید. دانه‌های گرده پر و خوب رنگ گرفته، به‌عنوان گرده بارور و دانه‌های گرده خالی و رنگ نگر گرفته، به‌عنوان گرده عقیم در نظر گرفته شدند (۲).

آزمون کاشت میوه و کیسه جنینی

بعد از رشد اولیه میوه‌ها و با هدف تأمین مواد غذایی جهت ادامه رشد آنها، در تاریخ ۱۱ مرداد تعدادی از میوه‌ها از گل آذین جدا و در محیط کاشت موراشیگ و اسکوگ (Murashige and Skoog) کشت گردیدند. علاوه بر محیط کاشت پایه، برای بررسی بیشتر تأثیر مواد غذایی بر رشد و نمو میوه‌های جدا شده از گل آذین، اسید آبسسیک به‌میزان یک میلی‌گرم در لیتر و نفتالن استیک اسید به‌میزان نیم میلی‌گرم در لیتر به‌عنوان دو تیمار جداگانه به محیط کاشت پایه اضافه گردید. در تاریخ ۱۳ شهریور نسبت به واکاری نمونه‌های میوه پلاسیده نشده، سالم و سبز و انتقال آنها به محیط کاشت جدید، اقدام شد. هم‌زمان با این اقدام، تعدادی از میوه‌های تولید شده بر روی ساقه گل‌دهنده و با قرار دادن در بطری‌های حاوی آب معمولی، به‌عنوان شاهد مورد مقایسه قرار گرفتند.

علاوه بر این، برای حصول اطمینان از انجام مراحل تلقیح، تعدادی از کیسه‌های جنینی تشکیل شده از هم‌گروه‌هایی که موفق به تولید میوه شدند، با دقت از میوه‌ها جدا و در محیط کاشت ذکر شده در بالا کشت گردیدند.

نتایج

توانایی گل‌دهی

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، در سال زراعی ۹۰

اولیه در دمای ۹۵ درجه سانتی‌گراد به‌مدت دو دقیقه و ۴۵ چرخه شامل واسرشت‌سازی در دمای ۹۵ درجه سانتی‌گراد برای یک دقیقه، اتصال آغازگر در دمای ۴۰ درجه سانتی‌گراد به‌مدت یک دقیقه، توسعه آغازگر در دمای ۷۲ درجه سانتی‌گراد به‌مدت دو دقیقه و به‌دنبال آن توسعه نهایی در دمای ۷۲ درجه سانتی‌گراد به‌مدت پنج دقیقه صورت پذیرفت (۱۳).

الکتروفورز محصول پی‌سی آر روی ژل آگارز یک درصد در تی‌بی‌ئی یک برابر غلظت به‌مدت ۱۵۰ دقیقه در ۵۰ ولت صورت گرفت. رنگ آمیزی ژل در محلول اتیدیوم بروماید به غلظت یک میکروگرم در میلی‌لیتر و به‌مدت ۴۵ دقیقه انجام شد. سپس باندها در دستگاه ژل‌داکیومننت (مدل Transilluminator) و زیر نور ماوراء بنفش نمایان و از آنها عکس گرفته شد.

آزمون جوانه‌زنی گرده

برای تهیه دانه گرده ابتدا بساک‌های رسیده توده‌های مختلف به آرامی از گل جدا و به‌مدت ۲۴ ساعت در دمای اطاق روی کاغذ صافی و در محیط خشک قرار داده شدند. پس از خشک شدن، بساک‌ها در بوتله چینی و به آرامی خرد و گرده‌ها جمع‌آوری شدند. آزمون جوانه‌زنی دانه گرده روی محیط کاشت حاوی ۱۵ درصد ساکاروز، یک درصد آگار و هم‌چنین ۱۰۰ پی‌پی‌ام اسید بوریک، ۳۰۰ پی‌پی‌ام نیترات کلسیم، ۲۰۰ پی‌پی‌ام سولفات منیزیم، ۱۰۰ پی‌پی‌ام نیترات پتاسیم و ۱۰ پی‌پی‌ام تتراسایکلین صورت گرفت (۱، ۱۳ و ۱۴).

آزمون تعیین سلامت گرده با استفاده از استوکارمین

سلامت گرده هم‌گروه‌های سیر مورد آزمایش با استفاده از آزمون استوکارمین ارزیابی گردیدند. برای این منظور بساک‌های که در فریزر ۱۸- درجه سانتی‌گراد نگهداری شده بودند پس از خروج از فریزر در هوای آزاد خشک شدند. سپس بساک‌ها بر روی لام قرار داده شده و به آرامی پاره گردیدند تا گرده‌ها از آنها خارج شوند. یک قطره استوکارمین بر روی گرده‌ها ریخته

هم‌گروه‌های بیشتری امکان تهیه میوه فراهم گردید. پس از کاشت گرده این هم‌گروه‌ها و با گذشت ۲۴ و حتی ۴۸ ساعت از کشت گرده در محیط کشت درون شیشه‌ای، جوانه‌زنی دانه‌های گرده مشاهده نگردید و فقط تعداد کمی از گرده‌ها متورم شده بودند (شکل B ۲).

نتایج حاصل از آزمون کاشت میوه در محیط کشت

از بین هم‌گروه‌های منتخب، هم‌گروه‌های چینی زابل، فریدونکنار، تازه آباد تالش، آستانه اشرفیه، طارم تالش و لشت نشاء ۱ موفق به تولید میوه‌های مناسب‌تر، سالم و به تعداد بیشتری شدند. هم‌گروه‌های محلی سیستان، مازند زابل، قائم شهر ۱، گمرک ۲، نجکش بهشهر، ییلاق رضوانشهر، کیاکلا و طارم لنگرود نیز موفق به تولید میوه ولی به تعداد کمتر و با کیفیت پایین‌تری گردیدند. علی‌رغم سلامتی و شادابی میوه‌ها به‌خصوص در گروه اول، میوه‌های کاشته شده به‌طور میانگین پس از گذشت حدود یک ماه از کاشت درون شیشه‌ای و علی‌رغم تأمین مواد غذایی، شروع به زرد شدن و از بین رفتن نمودند (شکل C ۲ و D ۲). بیشترین طول عمر میوه در محیط کاشت درون شیشه‌ای با بیش از دو ماه مربوط به هم‌گروه فریدونکنار بود. کمترین طول عمر میوه در محیط کاشت درون شیشه‌ای با ۲۵ روز مربوط به هم‌گروه طارم تالش بود. طول عمر بقیه هم‌گروه‌های کاشته شده در محیط کاشت درون شیشه‌ای، به‌طور میانگین ۴۵ روز بود. در مقایسه با میوه‌های رشد یافته بر روی ساقه گل‌دهنده‌ای که در بطری‌های آب قرار داشتند، میوه‌های قرار داده شده در محیط کاشت درون شیشه‌ای به‌طور میانگین بین یک تا یک و نیم ماه طول عمر بیشتری را داشتند.

نتایج حاصل از آزمون کاشت کیسه جنینی در محیط کشت

هیچ‌یک از کیسه‌های جنینی کاشته شده از هم‌گروه‌های مختلف در هر دو تیمار، علی‌رغم زنده ماندن به مدت سه ماه و آلوده نشدن در محیط کاشت، عکس‌العمل و رشدی را نشان ندادند

۱۳۸۹ - هم‌گروه‌های محلی لنگرود، چینی زابل، پائین نقب بابلسر، جویبار شمال، محلی سیستان، رمدان گلوگاه، لشت نشاء، مازند زابل، آستانه اشرفیه، نجکش بهشهر، طارم زنجان، مازندران، تبریز، یزد، اراک - مازندران، گلپایگان و پلاستیک زرد همگی گل‌ده و بقیه هم‌گروه‌ها غیر گل‌ده بودند. در سال زراعی ۹۱ - ۱۳۹۰ هم‌گروه‌های سیر تفرش، حیدره همدان و رفسنجان به‌عنوان سیرهای غیر گل‌ده شناسایی شدند. هم‌گروه‌های سیر گرگان، طارم تنکابن، آذرشهر تالش، لنگرود ۲، جویبار، رمدان گلوگاه، پائین نقب بابلسر، فیروزکوه، بابلسر، نکا، پاک پیاده لنگرود و آذرشهر رضوانشهر سیرهای گل‌دهنده‌ای بودند که در مراحل گل‌دهی، گل آنها از بین رفت و یا در گل‌آذین آنها فقط سیرچه‌های هوایی تشکیل شد. سایر هم‌گروه‌های مورد بررسی همگی گل‌ده کامل بوده، ساقه گل‌دهنده تشکیل و مراحل تکامل گل در گل‌آذین آنها انجام گردید. مراحل تشکیل و تکامل گل و میوه در شکل ۱ نشان داده شده است.

نتایج حاصل از آزمون رنگ‌آمیزی گرده با استوکارمین

نتایج بررسی باروری گرده به‌روش رنگ‌آمیزی با استوکارمین نشان داد که هم‌گروه‌های فریدونکنار، محلی سیستان، طارم زنجان، چینی زابل، گمرک ۲، آستانه اشرفیه، نجکش بهشهر و طارم تالش دارای گرده‌های رنگ گرفته بودند، ولی درصد آنها خیلی کم بود. به‌طوری‌که حداکثر گرده رنگ گرفته متعلق به هم‌گروه طارم زنجان با ۲۰ درصد و حداقل آن مربوط به هم‌گروه‌های محلی سیستان، چینی زابل و آستانه اشرفیه با نیم درصد بود (شکل A ۲).

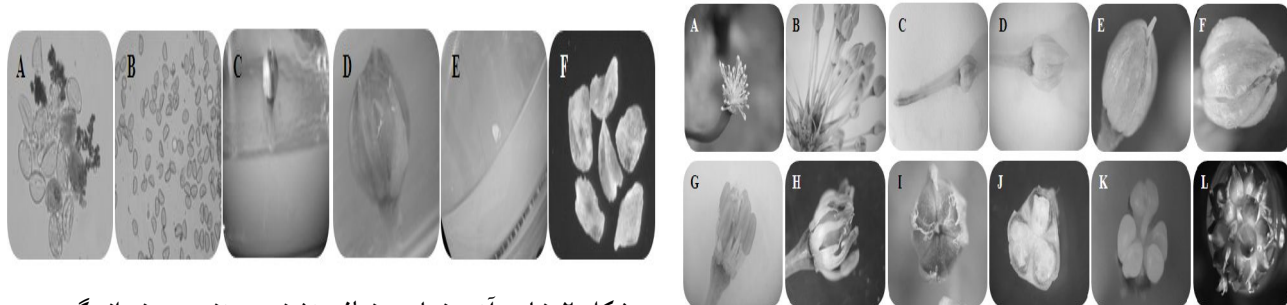
نتایج حاصل از آزمون جوانه‌زنی گرده

از بین هم‌گروه‌های سیر مورد آزمایش، فقط تهیه گرده از هم‌گروه‌های فریدونکنار، محلی سیستان، طارم زنجان، چینی زابل، گمرک ۲، آستانه اشرفیه، نجکش بهشهر و طارم تالش ممکن گردید. این هم‌گروه‌ها مراحل تکامل گل را طی نموده و اندام‌های جنسی را نیز تولید کردند. اگر چه از تعداد

جدول ۱. مشخصات هم گروه‌های سیر جمع‌آوری شده از مناطق مختلف ایران

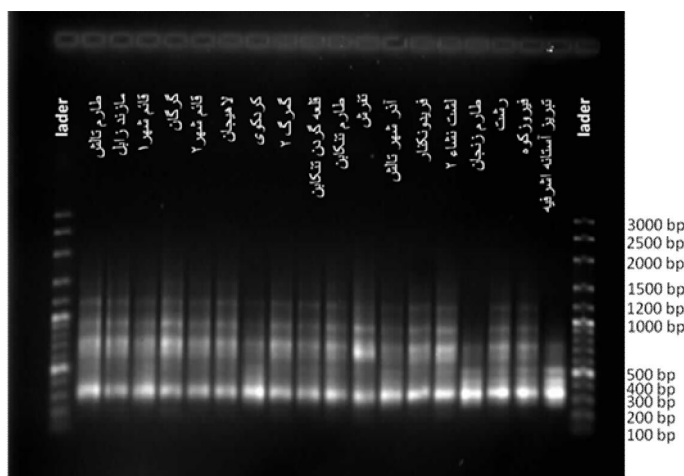
ردیف	سال زراعی ۱۳۸۹ - ۹۰		سال زراعی ۹۱ - ۱۳۹۰			
	نام هم گروه	وضعیت گل دهی	نام هم گروه	وضعیت گل دهی	تولید گرده	تشکیل میوه و کیسه جنینی
۱	محلئ لنگرود	گل ده	طارم تالش	گل ده کامل	*	*
۲	چینی زابل	گل ده	مازند زابل	گل ده کامل	*	*
۳	پائین نقب بابلسر	گل ده	قائم شهر ۱	گل ده کامل	*	*
۴	جویبار شمال	گل ده	گرگان	گل ده کامل		
۵	محلئ سیستان	گل ده	لاهیجان	گل ده کامل		
۶	رمدان گلوگاه	گل ده	کردکوی	گل ده کامل		
۷	لشت نشاء	گل ده	گمرگ ۲	گل ده کامل	*	*
۸	مازند زابل	گل ده	قلعه گردن تنکابن	گل ده کامل		
۹	آستانه اشرفیه	گل ده	طارم تنکابن	گل ده کامل		
۱۰	نجکش بهشهر	گل ده	آذر شهر تالش	گل ده کامل		
۱۱	طارم زنجان	گل ده	فریدونکنار	گل ده کامل	*	*
۱۲	مازندران	گل ده	طارم زنجان	گل ده کامل	*	*
۱۳	تبریز	گل ده	رشت	گل ده کامل		
۱۴	یزد	گل ده	تبریز آستانه اشرفیه	گل ده کامل		
۱۵	اراک - مازندران	گل ده	محلئ سیستان	گل ده کامل	*	*
۱۶	گلپایگان	گل ده	لشت نشاء ۱	گل ده کامل	*	*
۱۷	تنکابن	گل ده	لنگرود ۲	گل ده کامل		
۱۸	موئین	غیر گل ده	بیلاق رضوانشهر	گل ده کامل	*	*
۱۹	مریانج	غیر گل ده	رمدان گلوگاه	گل ده کامل		
۲۰	حیدره	غیر گل ده	کلار آباد	گل ده کامل		
۲۱	شورین	غیر گل ده	نجکش بهشهر	گل ده کامل	*	*
۲۲	الموت قزوین ۲	غیر گل ده	جویبار	گل ده کامل		
۲۳	توئین	غیر گل ده	کیاکالا	گل ده کامل	*	*
۲۴	سولان	غیر گل ده	چینی زابل	گل ده کامل	*	*
۲۵	مشهد ۱	غیر گل ده	تازه آباد تالش	گل ده کامل	*	*
۲۶	ترت جام	غیر گل ده	گمرگ ۱	گل ده کامل		
۲۷	برفچین	غیر گل ده	پائین نقب بابلسر	گل ده کامل		
۲۸	زاپنی	غیر گل ده	طارم لنگرود	گل ده کامل	*	*
۲۹	بهار	غیر گل ده	آستانه اشرفیه	گل ده کامل	*	*
۳۰	تویسرکان	غیر گل ده	قائم شهر ۲	گل ده کامل		
۳۱	علی آباد همدان	غیر گل ده	لشت نشاء ۲	گل ده کامل		
۳۲	شیروان	غیر گل ده	فیروزکوه	گل ده کامل		
۳۳	اهواز	غیر گل ده	بابلسر	گل ده کامل		
۳۴	قاین	غیر گل ده	نکا	گل ده کامل		
۳۵	کاشمر	غیر گل ده	پاک پیاده لنگرود	گل ده کامل		
۳۶	طبس	غیر گل ده	آذر شهر رضوانشهر	گل ده کامل		
۳۷	مشهد ۲	غیر گل ده	لنگرود ۱	گل ده کامل		
۳۸	قزوین همدان ۲	غیر گل ده	تفرش	غیر گل ده		
۳۹	قزوین همدان ۱	غیر گل ده	حیدره همدان	غیر گل ده		
۴۰	الموت قزوین ۱	غیر گل ده	رفسنجان	غیر گل ده		

#: سیرهای گل دهنده‌ای که در مراحل گل دهی، گل آنها از بین رفته و یا در گل آذین آنها، فقط سیرچه‌های هوایی تشکیل شده‌است.

شکل ۱. مراحل تشکیل گل و میوه در هم‌گروه‌های سیر گل‌ده

شکل ۲. نتایج آزمون‌های مختلف تشخیص زنده بودن دانه گرده، کاشت کیسه جنینی و میوه

شکل ۳. الکتروفورز محصول پی‌سی‌آر واکنش ریپد ۱۸ هم‌گروه سیر با استفاده از آغازگر OPJ12

نتیجه با نتایج حاصل از آزمون جوانه‌زنی و آزمون استوکارمین نیز مطابقت دارد.

نتایج حاصل از نشانگر ریپد

نتایج حاصل از واکنش ریپد توسط آغازگر OPJ12 نشان داد که هیچ کدام از توده‌های سیر ایرانی به‌کار رفته در آزمایش، دو نشانگر ویژه OPJ12₁₃₀₀ و OPJ12₁₇₀₀ را تشکیل ندادند و این بدان معنی است که هیچ کدام از هم‌گروه‌های سیر ایرانی به‌کار رفته در این تحقیق، دارای گرده بارور نیستند (شکل ۳). دی‌ان‌ای هم‌گروه‌های سیر به‌وسیله این آغازگر، در محدوده ۳۰۰ و ۷۰۰ جفت باز، باند تشکیل دادند. تقریباً چهار عدد باند مشترک در همه هم‌گروه‌ها مشاهده شد.

A: گل آذین اولیه پس از حذف سیرچه‌های هوایی. B: گل آذین در مرحله قبل از رسیدن بساک‌ها. C، D و E: مراحل رشد و تکامل تک گل. F: گل کاملاً رسیده. G: پرچم‌ها قبل از رسیدن. H: رشد تخمدان و بساک‌های رسیده. I: میوه تشکیل شده در مراحل اولیه. L: برش عرضی میوه و تشکیل کیسه‌های جنینی. K: کیسه‌های جنینی تشکیل شده درون تخمدان. L: تشکیل فقط سیرچه‌های هوایی در گل آذین A: رنگ‌آمیزی گرده با استفاده از استوکارمین B: کاشت گرده در محیط کشت C: میوه کاشته شده در محیط کاشت درون شیشه‌ای بعد از قطع از ساقه گل‌دهنده D: میوه کاشته شده دو ماه بعد از کاشت در محیط درون شیشه‌ای E: کیسه‌های جنینی کاشته شده در محیط درون شیشه‌ای سه ماه پس از کاشت. F: کیسه‌های جنینی رشد یافته درون تخمدان میوه‌ها که به بذر تبدیل نشدند.

بحث

شناسایی توانائی گل دهی هم گروه های سیر ایرانی، گام اول برای تولید بذر می باشد. بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۱ در هر دو سال آزمایش و در شرایط یکسان، تعدادی از هم گروه ها توانایی ورود به مرحله گل دهی را داشتند. این نتیجه منطبق بر تحقیقات ماتیو (۲۴) است که عنوان نمود، بسیاری از ژنوتیپ های سیر با قرار گرفتن در شرایط محیطی مناسب، وادار به گل دهی می شوند. در هم گروه های گل ده، گل ها در مراحل (شکل E ۲). هم چنین هیچ گونه تفاوتی نیز بین کیسه های جنینی کاشته شده در بین هم گروه های مختلف مشاهده نگردید. این اولیه گل دهی از رشد و نمو مناسبی برخوردار بودند. اندام های جنسی در گل به خوبی تشکیل شدند. ولی در ادامه، پرچم ها قبل از تکامل، باز شدن بساک و آزادسازی گرده و گرده افشانی، از بین رفتند (شکل ۱G و ۱H). اما تخمدان ها و کیسه های جنینی درون آن همگی سالم بوده و تا مدت ها نیز، چه در محیط کاشت درون شیشه ای و چه در بطری های آب سالم باقی ماندند (شکل ۱I، ۱J و ۱K). همان گونه که اتو (۸)، اتو و همکاران (۷)، پولر و سیمون (۲۹)، هانگ و اتو (۱۲)، هانگ و همکاران (۱۴) اعلام داشتند، در برخی از هم گروه های سیر، بافت تولید اسپور نمی تواند به میوز وارد شود، ولی در بعضی از هم گروه ها میکروسپروجنسیس (مراحل تولید گرده) کامل بوده، اما سپس میکروسپورها (گرده ها) در مرحله تتراد یا بعد از آن از بین می روند. مشاهدات میکروسکوپی شمش (۳۰) نشان داد که در بعضی از سیرهای عقیم، دانه های گرده در داخل بساک و قبل از انتشار تخریب می شوند. احتمالاً علت عقیمی گرده در هم گروه های سیر مورد آزمایش، نیز می تواند از بین رفتن گرده ها در مرحله تتراد یا بعد از آن باشد.

در تحقیق حاضر، میزان رنگ پذیری دانه های گرده با استوکارمین بین نیم تا ۲۰ درصد متغیر بود. اگرچه رنگ پذیری به معنای زنده بودن دانه گرده می باشد، ولی مسلماً میزان پائین آن تأثیری در باروری نداشته و نمی تواند یک لقاح مناسب را تأمین نماید. در آزمایشات محققین دیگر قابلیت رنگ پذیری و

جوانه زنی گرده به طور گسترده ای در بین هم گروه های سیر متفاوت بوده و اساساً میزان جوانه زنی گرده کمتر از قابلیت رنگ پذیری آنها گزارش شده است. برای مثال هانگ و اتو (۱۲) و جندراک و هانان (۱۹) قابلیت رنگ پذیری صفر تا ۹۸/۳ درصد را مشاهده کردند. در حالی که این محققین میزان جوانه زنی دانه های گرده را هفت دهم تا ۴۹/۷ درصد گزارش نمودند. سیمون و جندراک (۳۱)، مقدار گرده رنگ پذیر را در بساک های زرد ۶۸/۶ درصد ولی میزان جوانه زنی گرده را ۳۰/۱ درصد اعلام نموده اند. پولر و سیمون (۲۹) جوانه زنی دانه گرده را خیلی کم (از صفر تا ۱۰/۵ درصد) و اعلام نمودند، در بیشتر کولتیوارهای اروپایی، مطالعه میکروگامتوژنسیس حاکی از تخریب میکروسپور قبل یا در مرحله تتراد می باشد و یا این که دانه های گرده خالی بوده و با استوکارمین رنگ نگرفتند. اتو (۴)، گوری و فری (۱۱)، تخریب میکروسپور را در هنگام نمو دانه های گرده، بین مراحل تتراد و تولید میکروسپور به همراه تخریب بساک در بسیاری از هم گروه های عقیم سیر اعلام نمودند. هم چنین اتو (۶) مهم ترین دلیل اساسی عقیمی را در سیر، حذف کروموزومی عنوان کرد. این فرضیه به صورت مکرر در تترادها یا میکروسپورهای هم گروه های عقیم مشاهده شده است. شمش (۳۰) مقدار جوانه زنی دانه های گرده را در انواع سیر عقیم، کمتر از پنج درصد گزارش نمود، در حالی که اندام ماده این گل ها را بارور تشخیص داد. از مقایسه نتایج این تحقیق با نتایج سایر محققین، می توان رنگ پذیری دانه های گرده به میزان خیلی کم و عدم جوانه زنی آنها را، به دلیل ناباروری و از بین رفتن دانه های گرده قبل از شکوفایی بساک دانست.

دلیل اصلی عدم تبدیل کیسه های جنینی کاشته شده در محیط کاشت درون شیشه ای به جنین زیست پذیر، عدم لقاح موفق می باشد. پولر و سیمون (۲۹) از طریق کاشت تخمک، موفق به تولید جنین زیست پذیر نشدند و اعلام نمودند مشخص نیست که عامل این عدم موفقیت شرایط محیط کاشت است یا عدم لقاح. نتایج سایر آزمون های انجام شده در این

آزمون‌ها باشد. زیرا این دو نشانگر می‌توانند به‌عنوان نشانگر ویژه برای تحقیق و تعیین هم‌گروه‌های بارور سیر در تحقیقات آینده به‌کار روند.

نتیجه‌گیری کلی

این تحقیق اولین گام برای تولید بذر جنسی در سیر ایرانی می‌باشد. در مجموع نتایج بدست آمده از آزمون‌های نشانگر مولکولی، جوانه‌زنی دانه گرده، رنگ پذیری گرده، کاشت کیسه جنینی و کاشت میوه، همگی گرده ناباروری را در هم‌گروه‌های مورد استفاده در این آزمایش تأیید می‌نمایند. برای به‌دست آوردن بذر سیر ایرانی، علاوه بر شناسایی هم‌گروه‌های گل‌ده و اقدامات لازم برای حفظ و نگهداری گل بر روی گل‌آذین، می‌بایست به هم‌گروه‌هایی دست یافت که گرده بارور نیز باشند، تا علاوه بر خودباروری، بتوان از آنها به‌عنوان گرده دهنده، برای گرده افشانی هم‌گروه‌های گرده نابارور استفاده نمود. گیاهان گرده عقیم شناسایی شده، احتمالاً ماده بارور بوده و با انتقال گرده به آنها می‌توانند بذر تولید نمایند. بنابراین، با استفاده از نتایج این آزمایش می‌توان از هم‌گروه‌های سیر شناسایی شده نر عقیم، به‌عنوان لاین مادری برای تلاقی استفاده نمود. به‌دلیل نزدیکی ایران به آسیای میانه (مرکز اصلی پیدایش سیر) و دارا بودن ژرم پلاسما متنوع و غنی، می‌توان انتظار داشت که با انجام آزمایش‌های پایه‌ای و با یک برنامه چند ساله، موفق به تولید بذر سیر ایرانی شد.

تحقیق (استفاده از نشانگر، جوانه‌زنی گرده و رنگ آمیزی گرده با استوکارمین) و عدم وجود گرده بارور در هم‌گروه‌های سیر نیز مؤید این مطلب می‌باشد.

از بین رفتن تدریجی میوه‌های نگهداری شده در بطری‌های محتوی آب، ممکن بود این شبه را ایجاد کند که از بین رفتن میوه‌های تشکیل شده، به‌دلیل عدم تأمین مواد غذایی کافی از سوی ساقه‌های گل‌دهنده می‌باشد. ولی از نتایج کاشت میوه در محیط کاشت درون شیشه‌ای و مقایسه آن با روند رشد میوه‌های نگهداری شده در بطری‌های محتوی آب، می‌توان نتیجه گرفت که دلیل عدم رشد و تکامل میوه‌ها و کیسه‌های جنینی درون آنها، عدم تأمین مواد غذایی نیست، بلکه دلیل آن عدم وجود گرده بارور در گرده‌های مورد استفاده در گرده افشانی و به‌تبع آن عدم لقاح جنین و عدم رشد و تکامل کیسه جنینی و بذر درون میوه می‌باشد. به همین دلیل کیسه‌های جنینی موجود در میوه‌های نگهداری شده در بطری‌های آب و هم در میوه‌های کاشته شده در محیط‌های کاشت درون شیشه‌ای، هر دو رشد نمودند ولی تبدیل به بذر نشدند (شکل ۲F). نتایج به‌دست آمده از سایر آزمون‌ها نیز تأییدی بر این نتیجه می‌باشد.

عدم تشکیل دو باند نشانگر اختصاصی OPJ12₁₃₀₀ و OPJ12₁₇₀₀ در هم‌گروه‌های سیر مورد آزمایش، بیانگر گرده عقیمی آنها می‌باشد. هانگ و همکاران (۱۳ و ۱۴) از این روش برای بررسی عقیمی دانه گرده استفاده کردند. اگر چه استفاده از نشانگرهای مولکولی برای تشخیص باروری در سیر عمومیت نداشته است، ولی این تحقیق می‌تواند شروعی برای این قبیل

منابع مورد نیاز

1. Ajam gard, F. and A. Talaei. 2002. Study of Pollen germination three varieties of olive cultivated in vitro and in vivo. *Journal of Iranian Agricultural Sciences* 33(2): 343-349. (In Farsi).
2. Chehregania, A., F. Mohsenzadeha and S. Hosseinib. 2011. Effect of the water-soluble fraction of diesel exhaust particles on the development and protein patterns of pollen grains in bean plants (*Phaseolus vulgaris* L.). *Toxicological and Environmental Chemistry* 93(3): 526-536
3. Cheng, S. S. 1982. Sexual process in garlic (*Allium sativum* L. CV. "Chonon"). *Proceeding of Tropical Region, American Society for Horticultural Science* 25: 69-72
4. Etoh, T. 1979. Variation of chromosome pairing in various clones of garlic, *Allium sativum* L. *Memoirs of the Faculty of Agriculture of Kagoshima University* 15: 63-72

5. Etoh, T. 1983. Germination of seeds obtained from a clone of garlic, *Allium sativum* L. *Proceedings of the Japan Academy* 59: 83–87.
6. Etoh, T. 1985. Studies on the sterility in garlic, *Allium sativum* L. *Memoirs of the Faculty of Agriculture of Kagoshima University* 21: 77-132.
7. Etoh, T. 1997. True seeds in garlic. *Acta Horticulture* 433:247–255.
8. Etoh, T., Y. Noma, Y. Nishitarumizu and T. Wakomoto. 1988. Seed productivity and germinability of various garlic clones collected in Soviet Central Asia. *Memoirs of the Faculty of Agriculture of Kagoshima University* 24: 29–139.
9. Etoh, T. and P. W. Simon. 2002. Diversity, fertility, and seed production of garlic. PP. 101–117. In: H. Rabinowitch and L. Currah (Eds.), *Allium Crop Science: Recent Advances*. CABI Publ, New York.
10. FAO. 2012. Statistics, FAOSTAT-Agriculture. Agricultural production. Available online at: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>. Accessed 2 December 2012.
11. Gori, O. and S. Ferri. 1982. Ultrastructural study of the microspore development in *Allium sativum* clone piemonte. *Journal of Ultrastructure Research* 79: 341-349
12. Hong, C. J. and T. Etoh. 1996. Fertile clones of garlic (*Allium sativum* L.) abundant around the Tien Shan mountains. *Breeding Science* 46: 349–353.
13. Hong, C. J., T. Etoh, B. Landry and N. Matsuzoe. 1997. RAPD markers related to pollen fertility in garlic (*Allium sativum* L.). *Breeding Science* 47: 359–362.
14. Hong, C. J., H. Watanabe, T. Etoh and S. Iwai. 2000. A search of pollen fertile clones in Iberian garlic by RAPD markers. *Memoirs of the Faculty of Agriculture of Kagoshima University* 36: 11–16.
15. Hossein Ava, S., M. Tatari, D. Javadi mojadad and J. Saedi. 2010. Evaluation GP of pollen and pollinizer selection for hazelnut three cultivars. *Eugenic of Seed and Plant* 26-1(3): 367-381. (In Farsi).
16. Imani, A. and A. Talaei. 1998. Effect of culture medium on pollen germination in almond grown In vitro. *Agricultural Sciences of Iranian* 29(1):79-85. (In Farsi).
17. Inaba, A., T. Ujiie and T. Etoh. 1995. Seed productivity and germinability of garlic. *Breeding Science* 45: 310.
18. Jenderek, M. M. 1998. Generative reproduction of garlic (*Allium sativum*) (in Polish). *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kollataja w Krakowie*. 57:141–145.
19. Jenderek, M. M and R. M. Hannan 2000. Seed producing ability of garlic (*Allium sativum* L.) clones from two public U.S. collections. In: *Proceedings of the 3th International Symposium on Edible Alliaceae*, Athens, Georgia, USA. pp. 73–75.
20. Kamenetsky, R and H. D. Rabinowitch. 2001. Floral development in bolting garlic. *Sexual Plant Reproduction* 13: 235–241.
21. Konvicka, O. 1973. The causes of sterility in *Allium sativum* L. *Biology of Plant* 15: 144–149.
22. Konvicka, O. 1984. Generative reproduction of garlic (*Allium sativum*). *Allium Newslett* 1: 28–37.
23. Koul, A. K. and R .N. Gohil. 1970. Causes averting sexual reproduction in *Allium sativum* Linn. *Cytologia* 35: 197-202.
24. Mathew, D., Y. Forer, H. D. Rabinowitch and R. Kamenetsky. 2011. Effect of long photoperiod on the reproductive and bulbing processes in garlic (*Allium sativum* L.) genotypes. *Environmental and Experimental Botany* 71: 166–173
25. Mosavi, A. 1994. Study the ecophysiological characteristics of Tareh Irani. MSc. Thesis. Tehran University. Tehran. (In Farsi).
26. Novak, F. J. 1972. Tapetal development in the anthesis of *Allium sativum* L. and *Allium longicuspis* Regel. *Experientia* 28: 1380–1381.
27. Pooler, M. R. 1991. Sexual reproduction in garlic (*Allium sativum* L.). Ph.D Thesis. University of Wisconsin, Madison, USA.
28. Pooler, M. R. and P. W. Simon. 1993. Garlic flowering in response to clone, photoperiod, growth temperature, and cold storage. *HortScience* 28:1085–1086.
29. Pooler, M. R. and P. W. Simon. 1994. True seed production in garlic. *Sexual Plant Plant Reproduction* 7: 282–286.
30. Shemesh, E., K. Winiarczyk, L. Błaszczuk, A. Kosmala, H. D. Rabinowitch and R. Kamenetsky. 2012. Male gametogenesis and sterility in garlic (*Allium sativum* L.): barriers on the way to fertilization and seed production. *Planta*, 237(1): 103-120. DOI 10.1007/s00425-012-1748-1
31. Simon, P. S. and M. M. Jenderek. 2003. Flowering, Seed Production, and the Genesis of Garlic Breeding. *Plant Breeding Reviews* 23:211-244
32. Takagi, H. 1990. Biochemistry, food science, and minor crops. PP. 109–146. In: J. L. Brewster and H. D. Rabinowitch (Eds.), *Onions and Allied Crops*. CRC Press, Boca Raton, Florida